

Ilse Brüll

★ Innsbruck 1925 • † Auschwitz 1942

Intro

Hoe gaan we om met de herdenking van onze oorlogshelden en -slachtoffers? Daar is het laatste woord nog niet over gezegd. Inzichten veranderen, hiaten moeten worden bijgesteld. Landelijk, maar ook plaatselijk. Terwijl er – volkomen terecht – al vanaf beginjaren vijftig nationaal aandacht is voor het lot van Anne Frank, het joodse meisje dat tijdens de oorlog in Amsterdam ondergedoken zat en uiteindelijk om het leven kwam in concentratiekamp Bergen-Belsen, duurt het tot een eind in de 21ste eeuw voor we oog hebben voor Anton de Kom, de verzetsstrijder van Surinaamse afkomst die de dood vond nabij concentratiekamp Neuengamme. Vandaag de dag wordt De Kom beschouwd als een ware oorlogsheld. Held, slachtoffer – waar ligt de grens? Vaak zijn beide zaken verenigd in één persoon.

Dat zien we ook in Eersel. Daar worden de broers Janus en Jan Hoeks gezien als oorlogshelden. Ze zwegen tegenover de bezetter om anderen niet in gevaar te brengen en moesten dit met de dood bekopen. Als eerbetoon is er een straat naar hen vernoemd. Iets soortgelijks zien we bij zuster

Reinildis. Deze moeder-overste van het Sint Jacobusklooster biedt tijdens de oorlog onderdak aan Britse piloten, onderduikers, en vluchtelingen, waaronder joodse kinderen. Ook haar inzet wordt gewaardeerd: Eersel kent de Zuster Reinildislaan.

Maar de medaille heeft een keerzijde. Onder de joodse kinderen bevindt zich een meisje dat, althans in onze regio, deze heldenstatus nooit heeft weten te bereiken. Haar naam: Ilse Brüll. Geen straat is er naar haar vernoemd en ze is onbekend bij de doorsnee-Eerselnaar. Heel anders overigens dan in haar geboortestad Innsbruck. Daar zijn een straat en een school naar haar vernoemd. Ze is de Anne Frank van Oostenrijk, de verpersoonlijking van het onbeschrijflijke leed dat veel kinderen tijdens de bezetting is aangedaan.

Ilse Brüll vindt in juli 1939 onderdak in het Eerselse nonnenklooster. Dit klooster ontkomt er uiteindelijk niet aan gehoor te geven aan het bevel van de nazi's om joden aan te geven. Ilse is er de enige 'volledig joodse' bewoner. In tegenstelling tot de meeste anderen weigert ze om zich katholiek te laten dopen. Ze wenst haar joodse geloof niet te verloochenen. Op 5 augustus 1942 wordt Ilse opgepakt. Via kamp Vught belandt ze in Westerbork. Vanuit dit doorvoerkamp wordt ze op 31 augustus 1942 naar Auschwitz gedeporteerd, waar ze drie dagen later in de gaskamers om het leven komt. Ze is dan zeventien jaar.

Kinderjaren in Innsbruck

Ilse Brüll wordt op 28 april 1925 geboren in het Oostenrijkse Innsbruck, de hoofdstad van de provincie Tirol. Ze is enig kind van Rudolf Brüll en Julie Steinharter. Het gezin woont in de Anichstrasse 7 waar haar vader een meubelzaak heeft. Die is opgericht door de opa van Ilse, Michael Brüll. Op hetzelfde adres, één verdieping lager, woont Rudolfs broer Josef samen met zijn vrouw Toni en hun dochter Ingeborg, meestal Inge genoemd. Josef is werknemer van Rudolf, een positie waarin hij beland is nadat de bontwinkel waar hij eerder eigenaar van was op de fles is gegaan.

De nichtjes Ilse en Inge (1926) schelen één jaar in leeftijd en spelen vaak met elkaar. Er is tussen beide meisjes één verschil dat later van grote invloed zal blijken te zijn: Ilse is volledig joods, terwijl Inge een katholieke moeder heeft – half joods dus.

Rudolf Brüll met dochter Ilse, Grünwalderhof

→ Ingeborg Brüll (links op de foto) overleeft de oorlog. In 2008, 82 jaar oud, haalt ze in een vraaggesprek met Ruth Deutschmann de volgende herinnering op. 'Ik heb een rijk en kleurrijk leven gehad. Als kind ben ik, ik heb die beelden nog voor me, in Innsbruck opgegroeid [aan de Anichstrasse 7]. Een verdieping boven ons woonde een broer van mijn vader, Rudolf Brüll. Ze hadden een dochter. Dat was Ilse Brüll. We waren heel vaak bij elkaar. Rudolf Brüll was de eigenaar van de zaak.'

De nichtjes Ilse en Inge Brüll zijn in hun kinderjaren haast onafscheidelijk...

.... ook tijdens vakanties als hier in het Italiaanse Riccione in 1932/1933

... of wanneer ze samen carnaval vieren zoals hier in 1934.

Eén verschil, zonder dat ze dat waarschijnlijk zelf ooit zo ervaren hebben, was er wel tussen Ilse en Inge. Dat zat 'm in het geloof. Ilse (links op de foto) had een volledig joodse opvoeding, terwijl haar nichtje, vanwege haar katholieke moeder, christelijk werd opgevoed.

Ingeborg getuigt daar later van: 'Maar in ieder geval heb ik mijn eerste communie gedaan, ik heb nog een communiefoto, waarop ik naar buiten liep. Ilse heeft een wit kleedje en ze heeft mijn communiekaars in haar hand.'

Eerste communie Inge Brüll

Kristallnacht

Begin november 1938 logeert Ilse bij een tante in München. Daardoor is ze geen directe getuige van de vreselijke tafereelen die zich in haar geboortestad Innsbruck afspelen in de nacht van 9 op 10 november. Deze nacht wordt later algemeen bekend als de Kristallnacht, maar heeft in Oostenrijk overigens altijd een andere naam gehad: Progromnacht. Hoe de naam ook moge luiden, wat er dan gebeurt is gruwelijk. In de stad worden vier joodse mannen door SS'ers vermoord. Ook de ouders van Ilse in hun woonhuis aan de Anichstrasse ontkomen niet aan de terreur.

Dat begint als rond twee uur 's nachts twee SA-mannen op de deur van het appartement bonzen. 'Gestapo, doe open.' Julie Brüll wordt wakker en wekt haar man. Toevallig is dochter Ilse op dat moment bij familie in München waar ze, voor zo ver bekend, weinig meekrijgt van de gewelddadigheden van de Kristallnacht.

Nadat Rudolf de deur heeft geopend bestormen verscheidene mannen de woning van het joodse echtpaar. Deze mannen waren aanvankelijk buiten het zicht gebleven omdat ze verdekt stonden opgesteld achter de twee bruingemden van de Sturmabteilung. De mannen slaan in de woning alles kort en klein en mishandelen Rudolf en Julie.

→ *De meubelzaak van Rudolf Brüll – opgericht door diens vader Michael – krijgt, net als alle joodse winkels, begin april 1938 de markering 'Jüden'. Dat is voordat op 10 april de volksraadpleging over de aansluiting van Oostenrijk bij Duitsland plaatsvindt. Ruim een half jaar later, in de nacht van 9 op 10 november worden in heel Duitsland en Oostenrijk joden aangevallen, en worden hun bezittingen vernield. Ook Rudolf Brüll en zijn vrouw Julie ontkomen niet aan deze wreedheden. Ze worden beiden mishandeld en veel van hun bezittingen worden vernield. Later wordt het hele winkelpand door de nazi's geconfisqueerd.*

Anichstrasse 7 april 1938 ©Stadtarchiv Innsbruck/Ph-26874

Vlucht naar Nederland

Het nazibewind brengt de joodse gemeenschap nog verder in het nauw en in januari 1939 worden de beide Brüll-gezinnen gedwongen hun woonhuis aan de Anichstrasse te verlaten en naar Wenen te verhuizen. Twee andere broers van Rudolf en Josef, Frans en Felix, vinden daar eveneens onderdak. Dankzij het Chinese consulaat lukt het deze beide broers naar Sjanghai te vluchten. Voor de ouders van Ilse en Inge staat voorop allereerst hun kinderen zo snel mogelijk in veiligheid te brengen. Dat lukt dankzij de Quakers, een religieuze geloofsgemeenschap met christelijke wortels. Ilse en Inge worden met de trein naar Nederland gestuurd. Op Iles veertiende verjaardag, 28 april 1939, arriveert het tweetal in Rotterdam, waar ze in een pand aan de Nieuwe Maas ruim twee maanden in quarantaine worden gehouden. Daar was het zeker geen saai boel, herinnert Ingeborg Brüll zich als ze in 2008 terugblijkt op de situatie. Net als in eerdere jaren in de Anichstrasse zingen de twee nichtjes regelmatig liedjes, tweestemmig.

Jos van Mackelenbergh
© Archief St. Agatha

Na het verblijf in Rotterdam krijgen de beide meisjes onderdak in het St. Jacobus zusterklooster aan de Dijk in Eersel. Bij de onderbrenging van joodse kinderen in kloosters en kostscholen is een belangrijke rol weggelegd voor Jos van Mackelenbergh. Hij is voorzitter van het R.K.

Huisvestingscomité in Den Bosch en zet zich vanuit zijn functie ervoor in bedreigde kinderen een veilig onderkomen te bezorgen.

© Waltraud Otter uit de tentoonstelling *Jugend ohne Heimat. Kindertransporte aus Wien* Judisches Museum Wien 2021.

De beide gezinnen Brüll moeten Innsbruck noodgedwongen verlaten en komen in Wenen terecht. In de Oostenrijkse hoofdstad lukt het om voor de kinderen een transport naar Nederland te regelen, waardoor deze (vooral nog) veilig zullen zijn. Op 27 april 1939 stappen Ilse en Inge op de trein.

↓ *Het Quarantaine centrum in Rotterdam waar Ilse en Inge Brüll op 28 april 1939 terechtkomen. Het pand werd in 1934 gebouwd voor zeelieden, maar wordt vrij kort na dien gebruikt als eerste opvangadres voor kinderen die via de Kindertransporten in Nederland arriveren. Van-*

© Toon Schellens

daag de dag is het gebouw aan de Nieuwe Maas een kunstenaarskolonie. In 2008 blikt Ingeborg Brull terug op haar kinderjaren samen met haar nicht Ilse ook op de situatie in het Rotterdamse quarantaine centrum. 'Zoals gezegd, we hebben elke avond samen gezongen. En Ilse zong elk lied tweede stem. Ze wist dat precies. We hebben altijd samen gezongen. Het was altijd heel mooi. ... Toen we met het transport in Nederland kwamen, zijn we in een kamp gekomen. Daar moest je onderzocht worden, of je gezond was enzovoorts. Het was daar vaak een vrolijke boel.'

Ilse en Inge Brüll, Ötz 1936 ©Stadtarchiv Innsbruck

Het St. Jacobusklooster

Begin juli 1939 arriveren Ilse en Inge Brüll bij het Sint Jacobusklooster aan de Dijk in Eersel. Dit nonnenklooster bestaat niet meer. Het werd in 1988 afgebroken. Op de plek waar het klooster stond, bevindt zich nu het gemeentehuis.

Moeder-overste zuster Reinildis
© Archief St. Agatha

In de oorlog telt het klooster tientallen vrouwelijke religieuzen. Die staan onder leiding van moeder-overste zuster Reinildis.

Aan het klooster is ook rector Leo Weijers verbonden, de priester die de zielzorg en de heilige missen in het klooster voor zijn rekening neemt.

Hoe zag het Jacobusklooster er uit en hoe hebben de joodse kinderen die hier onderdak kregen de leefgemeenschap ervaren? Het antwoord is deels terug te vinden in de memoires van George Levy, zoals Jasper van der Schoot

deze heeft opgenomen in zijn boek *Het lot van de gebroeders Hoeks*; Eersel tijdens de bezetting 1940 – 1944. Als kind verbleef George Levy, samen met zijn zusje Ursula, in het Eerselse klooster. Beide kinderen worden daar op 4 april 1943 opgepakt en overgebracht naar kamp Vught. Via Westerbork belanden ze in Bergen-Belsen. Aan het eind van de oorlog worden de gevangenen van dat kamp op de trein gezet. Die wordt in de buurt van Dresden door de Russen gestopt en zo ontsnappen George en Ursula aan een wreed lot. Na de oorlog gaan ze tijdelijk bij een tante in de VS wonen, in de buurt van Chicago. Daar zet George zijn herinneringen op papier met over het Jacobusklooster onder meer het volgende:

‘St. Jacobus was in alle opzichten een opmerkelijke plek. Het bestond uit een aantal grote uit baksteen opgetrokken gebouwen van twee of drie verdiepingen met talrijke grote ramen zodat er voldoende licht binnenviel en ventilatie mogelijk was. Meisjes- en jongensfaciliteiten waren volledig gescheiden, met inbegrip van speelplaatsen. De gebouwen waren omringd door grote bomen en hazelnootbomen en struiken.

* Eersel, Klooster en Koloniehuis

Jacobusklooster met links de gezondheidskolonie © Kempenmuseum

Als je tegenover het St. Jacobusgesticht stond, stond aan de rechterzijde een ruim pand van twee verdiepingen dat in die tijd diende als pastorie voor rector Leo Weijers. Aan de linkerzijde van de pastorie stond een groot kloostergebouw van drie verdiepingen met een standbeeld van St. Jacobus boven de hoofdingang. De nonnen geleid door Moeder Reinildis leefden in het kloostergebouw. Tussen het klooster en de gebouwen voor de kinderen stond een gebouw van twee verdiepingen voor het stafpersoneel.

St. Jacobus was volledig zelfvoorzienend en was goed uitgerust op het gebied van keukenfaciliteiten. De boerderij had koeien, kippen en varkens, een boomgaard met talloze fruitbomen met vruchten zoals appels, pruimen, kersen en men had zelfs aardbeien. De keuken had een enorme industriële afwasmachine zoals je ze nu nog tegenkomt in een restaurant of hotel. Kleren werden gedroogd in een automatische droogmachine waar men de kleding aan rekken te drogen kon hangen, voor die tijd zeer modern. Men had geen kosten bespaard om een uitstekende omgeving te creëren voor de kinderen in dit koloniehuis.

Met velen tegelijk aan tafel © Kempenmuseum

Ongeacht hoe modern ingericht en hoe gunstig men in deze omgeving kon opgroeien, het was echter nog steeds een institutioneel leven. Stel je bijvoorbeeld maaltijden voor met tweehonderd jongens aan lange tafels met even lange banken erlangs om op te zitten. Het eten was heerlijk en de eetruimte helder verlicht en ruim, maar toch eet je niet in een huislijke omgeving met tweehonderd luidruchtige jongens om je heen. Hetzelfde gold ook voor de barak-achtige slaapzalen.'

Dit is dus de omgeving waar ze neerstrijken, de joodse kinderen afkomstig uit Duitsland en Oostenrijk. Een plek waar het over het algemeen goed van eten en drinken is, waar je een bed hebt om te slapen, waar je vriendschappen sluit met leeftijdgenoten – maar die toch ook onrustig is. Voortdurend omgevingsgeluiden, het gemis van een huislijke omgeving en bovenal het ontbreken van de warmte van het eigen gezin.

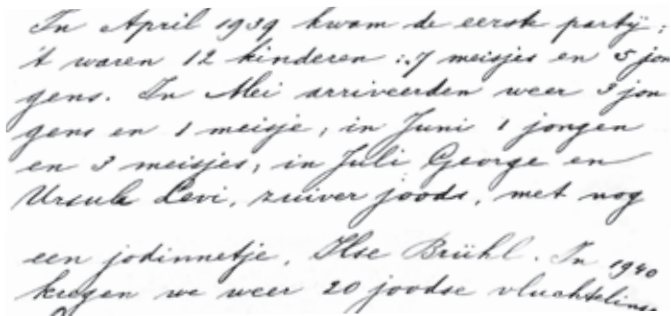
Om welke aantallen gaat het? Eind 1938 betreft het ruim vijftig joodse kinderen. In de daarop volgende jaren vermindert dit aantal tamelijk snel. Kinderen worden voortdurend 'doorgeplaatst' – bij particulieren, maar ook bij andere (klooster)instellingen. Maar tot halverwege 1940 komen er druppelsgewijs ook nog kinderen bij. Resultaat: van de ruim vijftig kinderen zijn er in 1940 nog 28 aanwezig, in 1941 nog drie, in 1942 twee en na april 1943 bevinden zich geen joodse kinderen meer in het klooster.

Wel verblijven er in deze tijd ook ruim honderd kinderen om een heel andere reden in het klooster: ze moeten aanster-

ken omdat ze ondervoed zijn door armoedige leefomstandigheden thuis. Daarnaast biedt, zo vanaf medio 1943, het klooster van zuster Reinildis onderdak aan tal van anderen die op zoek zijn naar een schuiladres. In het bijzonder betreft dit onderduikers die willen ontkomen aan de Arbeitseinsatz (verplichte tewerkstelling in Duitsland), studenten en professoren van het seminarie Beekvliet en Britse piloten van wie het vliegtuig is neergehaald. Al deze groepen kunnen vertrouwen op de inzet van de Eerselse vestiging van de Zusters van Liefde van Jezus en Maria, Moeder van Goeden Bijstand uit Schijndel. Niet voor niets hanteren die als 'wapenspreuk': *De nood van de een is de opdracht van de ander.*

Ilses verblijf in het klooster

Zoals vermeld komen begin juli 1939 de nichtjes Ilse en Inge Brüll in het Eerselse klooster terecht. Van Ilse weten we dit omdat zij met zo veel woorden genoemd wordt in het memoriaal (dagboek) van het klooster. Dat meldt: 'In April 1939 kwam de eerste partij [Joodse kinderen, AS], 't waren 12 kinderen: 7 meisjes en 5 jongens. In Mei arriveerden weer 3 jongens en 1 meisje, in Juni 1 jongen en 3 meisjes, in Juli George en Ursula Levi, zuiver joods, met nog een jodinnetje, Ilse Brühl. In 1940 kregen we weer 20 joodse vluchtelingen.'

In April 1939 kwam de eerste partij; 't waren 12 kinderen: 7 meisjes en 5 jongens. In Mei arriveerden weer 3 jongens en 1 meisje, in Juni 1 jongen en 3 meisjes, in Juli George en Ursula Levi, zuiver joods, met nog een jodinnetje, Ilse Brühl. In 1940 kregen we weer 20 joodse vluchtelingen.

Uit dagboek van een van de kloosterzusters © Archief St. Agatha

De Eerselse nonnen noteren in hun dagboeken niet alleen de aantallen joodse kinderen die binnenkomen, ook hebben ze oog voor kleren die deze kinderen aan hebben en in hun koffers met zich meedragen. Die getuigen van rijkdom. In hun memoriaal maken de zusters daar melding van: 'Velen der vluchtelingen die naar ons land kwamen, waren rijke Israëlieten. Dezen lieten hier in ons gesticht kinderen achter. Een en ander was te voren geregeld door den voorzitter van het R.K. Huisvestingscomité te 's-Hertogenbosch. Die kinderen waren meest uit gemengde huwelijken. Velen dezer kleinen bezaten prachtige kledingstukken, sommigen wel 17 stel, met bijbehorende mutsen en schoenen; de koffers spraken van weelde'.

En de kinderen zelf? Die herinneren zich andere dingen. Dat blijkt uit wat Ilse niet Ingeborg in 2008 laat optekenen. Daarbij gaat het vooral om het eten in de grote eetzaal. 'Toen zijn we in deze kinderkolonie gekomen, er waren daar tweehonderd kinderen.

De grote eetzaal © Kempenmuseum

De meesten van arme ouders. Die kinderen moesten aansterken en ze zijn daar zes weken – of was het drie, ik weet het niet meer – gebleven. In ieder geval heel kort. Ze hebben daar goed gegeten. En wij hebben, daar ben ik zeker van, bij die kinderen op grote banken gezeten. En we hebben steeds gezegd, als we iets kregen wat we niet graag hadden: "Niet veel, niet veel!" Maar bij chocoladepudding was het: "Veel, veel!"

Speelweide bij het Jacobusklooster © Kempenmuseum

Toch houdt het verblijf in het klooster voor de (joodse) kinderen meer in dan alleen eten en slapen. Ook is er ruimte voor ontspanning. Zo is er een speciale speelweide waar de joodse kinderen en de 'bleekneusjes' (de kinderen die in het klooster verblijven om aan te sterken) terecht kunnen om de beentjes te strekken. Verder is er aandacht voor culturele vorming rond muziek en toneel.

Ongetwijfeld zullen de tweestemmige liedjes van Ilse en Inge Brüll met grote regelmaat geklonken hebben.

Maar het allerbelangrijkste vormt het onderwijsprogramma. Zuster Teresa verzorgt de lessen Nederlands en voor het vak Engels wordt dorpsonderwijzer Van Doorn ingeschakeld.

In het onderwijsprogramma vormt het godsdienstondericht een hoofdbestanddeel. Dit wordt verzorgd door rector Weijers, samen met de zusters. Het staat geheel in de katholieke traditie met als streven dat uiteindelijk alle kinderen katholiek gedoopt zullen zijn. Bij veel kinderen speelt dit vraagstuk niet. Zij zijn half-joods en hebben, net als Ingeborg Brüll, de doop al achter de rug. Ook zijn er nogal wat joodse kinderen die een brief van hun ouders hebben meegekregen waarin deze verzoeken hun kinderen 'in den katholieken dienst te onderrichten en op te nemen.' Dat gebeurt dan ook. In het memoriaal van het klooster lezen we: 'Deze kinderen en nog verscheidene anderen zijn door den W.E.W. Heer Rector Weijers gedoopt, na door hem in den godsdienst onderwezen te zijn.' Kort na de doop ontvangen de kinderen ook hun Eerste Heilige Communie.

©Stadtarchiv Innsbruck

← Samen met rector Weijers zetten de zusters van het Eerselse Samen met rector Weijers zetten de zusters van het Eerselse Jacobusklooster zich er tijdens de oorlogsjaren voor in dat alle (half) joodse kinderen die in het klooster zijn ondergebracht gedegen katholiek onderwijs ontvangen. Maar de banden gaan verder. Zo ontstaan warme contacten tussen enerzijds Inge en Ilse Brüll en de zusters Brigitte (links op de foto) en Teresa (rechts) anderzijds. Deze twee nonnen zijn aangewezen als verzorgers voor de twee meisjes. De goede relatie met zuster Brigitte blijkt uit de brieven die Ilse haar stuurt nadat ze is opgepakt.

Bij de opvang van joodse vluchtelingen in het Jacobusklooster is voor onderwijs een belangrijke plaats ingeruimd. Hier een klassenfoto met op de onderste rij tweede en derde van links: Ingeborg en Ilse Brüll © Archief St. Agatha

Het godsdienstondericht reikt verder dan enkel 'lessen op school'. Op 7 juli 1940 reizen de 'niet arise kinderen' (aldus een fotobijschrift) uit Duitsland en Oostenrijk af naar 's-Hertogenbosch om daar deel te nemen aan de Omgang van de Zoete Lieve Vrouw. Uiteraard worden ze daarbij vergezeld door priesters en nonnen. Ook Ingeborg en Ilse Brüll zijn daarbij.

Er is één vluchtelingenkind dat niet volledig wenst mee te gaan in deze katholieke 'onderdompeling'. Ze wil vasthouden aan haar joodse wortels. Het is het 'zuiver joods jodinnetje' (aldus het memoriaal) dat in juli 1939 in het klooster arriveert en dit in augustus 1942 noodgedwongen moet verlaten: Ilse Brüll.

*Ilse Brüll, een 'zuiver joods jodinnetje'.
©Stadtarchiv Innsbruck*

*Op de fiets bij het Eerselse klooster Inge Brüll © novemberpogrom1938.at
Stadtarchiv Innsbruck*

Uiterst links Inge en Ilse Brüll.

*Ilse op een plek waarschijnlijk buiten het klooster
©Stadtarchiv Innsbruck*

*Samen met Inge (rechts) in de weer met de was van het Jacobusklooster
©Stadtarchiv Innsbruck*

Samen met Inge (links) in de tuin van het klooster ©Stadtarchiv Innsbruck

Ilse's afscheid

Begin augustus 1942 wordt de situatie voor Ilse Brüll oprecht bedreigend. Het Jacobusklooster krijgt het bevel om Ilse Brüll uit te leveren. Haar nichtje Inge ontspringt de dans: ze heeft een niet-joodse moeder en is bovendien katholiek gedoopt. Misschien had Ilse Brüll haar leven met zo'n 'eenvoudige' doopplechtigheid kunnen veiligstellen. Daar kiest ze niet voor. Ze wil haar joodse geloof trouw blijven. De onwetendheid over wat haar mogelijk boven het hoofd zou hangen, speelde daarin ongetwijfeld mee.

Opmerkelijk is natuurlijk wel dat het klooster, dat zich jarenlang met volle inzet voor vluchtelingen en vervolgdgen, uiteindelijk 'door de knieën' gaat rond de persoon van het jeugdige meisje Ilse Brüll. Heeft het te maken met haar weigering om 'op te schuiven' in de richting van het katholieke geloof?

Dit lijkt weinig waarschijnlijk, ondanks het feit dat Ursula Levi*, een joods kind dat eveneens in het Jacobusklooster verbleef, zo'n 45 jaar later vermoedens in deze richting uit-

**Ursula Levy maakte samen met haar broer George deel uit van de groep joodse kinderen die in de oorlogsjaren in het Eerselse Jacobusklooster verblijven. Ruim een half jaar na Ilse Brüll worden broer en zus opgepakt, respectievelijk dertien en acht jaar oud. In april 1943 komen ze in kamp Vught terecht. Daar weten ze (dankzij de inzet van Jos van Mackelenbergh van het Bossche R.K. Huisvestingscomité) te ontkomen aan het beruchte Kindertransport dat aan 1.269 joodse kinderen het leven kost. Maar uiteindelijk komen ze toch, via Westerbork, in Bergen-Belsen terecht. Wonder boven wonder overleven beiden de oorlog. Ze keren terug naar het klooster in Eersel van waaruit ze in 1947 naar Amerika emigreren*

George en Ursula Levy

*Kort voor de oorlog...
©Erigoed Brabant*

*...en kort nadien.
©Archief St. Agatha*

spreekt. In haar geschrift *De ongelooflijke jaren - 1939 tot 1947*, een publicatie uit 1987, meldt zij: 'Ilse is nooit katholiek geworden; zij bleef getrouw aan [...] haar geweten. Haar moed was inspirerend. Ik zou het niet gedurfd hebben om met de dood voor ogen, mijn band met het Jodendom zo openlijk te tonen.'

Maar wat we vanuit de wetenschap inmiddels ook weten: herinneringen die zo ver teruggaan, zijn lang niet altijd betrouwbaar. Dat blijkt ook als Ursula Levi schrijft: 'In maart 1943 ontving rector Weyers bevel van de Nazi's dat mijn broer en ik gedeporteerd moesten worden naar het kamp Vught. Ilse Bruhl [sic], een ander joods meisje van ongeveer 18 jaar, moest eveneens mee. De morgen van ons vertrek gaf rector Weyers ons een speciale zegen. Ilse weigerde zijn zegen.'

Hier lopen de feiten en de herinnering aantoonbaar door elkaar: in maart 1943 is Ilse al ruim een half jaar dood. Ook de opmerking van Ursula Levi dat Ilse Brüll de zegen van de rector weigerde, strookt zo goed als zeker niet met de werkelijkheid. Immers: Iلسes nichtje Inge zet er in 2008 een andere herinnering tegenover: 'Er was ook nog een pries-

ter, die heeft haar de zegen gegeven. [Hij vroeg] of hij dat mocht. Daarop heeft ze gezegd: als hij het goed meent, waarom niet. Met opgeheven hoofd is ze toen meegegaan.' Daar was, schrijft Inge, 'een verschrikkelijke nacht' aan voorafgegaan. 'Ik wist dat Ilse de volgende dag wegging. Ik kon het gewoonweg niet geloven'

Al met al lijkt het zo goed als zeker dat het Jacobusklooster zijn beschermende rol rond Ilse Brüll niet heeft laten varen als gevolg van haar onverzettelijkheid in haar geloof. Hoogstens heeft het een vorm van inactiviteit in de hand gewerkt. Met als gevolg: machteloos toezien hoe de gebeurtenissen zich ontwikkelden.

De ware oorzaak van het wegvoeren van Ilse Brüll moet vooral buiten het klooster worden gezocht. In de eerste plaats natuurlijk bij de nazi-machthebbers die de bevelen deden uitgaan. Maar vervolgens toch zeker ook bij enkele functionarissen in de Eerselse dorpsgemeenschap die met deze bevelen aan de slag gingen.

In zijn boek *Het lot van de gebroeders Hoeks – Eersel tijdens de bezetting 1940 – 1945* toont auteur Jasper van der Schoot dat aan. Hij noemt in dit verband met name de NSB-burgemeester Sjoerd Fontein Strootman en wachtmeester Gerard Jansen. Het tweetal wordt genoemd in een verklaring die moeder-overste zuster Reinildis aflegt in het naoorlogse proces-verbaal rond Johan Claassen, de collega-wachtmeester van Gerard Jansen. Reinildis zegt dat begin 1942 wachtmeester Jansen haar klooster had bezocht en haar toen namens de burgemeester meedeelde dat Ilse Brüll de volgende dag gereed moest zijn om door hem naar 's-Hertogenbosch te worden gebracht. Bij deze gelegenheid vertelde hij ook dat het meisje op last van de Sicherheitsdienst moest worden geïnterneerd. 'De volgende morgen is Ilse door Jansen opgehaald en weggebracht.'

In deze verklaring zit een tegenstrijdigheid, in elk geval wat de genoemde data betreft. Een aanzegging van wachtmeester Jansen die begin 1942 zou hebben plaatsgehad en de daaropvolgende vaststelling dat Ilse de volgende

morgen is opgehaald en weggebracht, stemmen niet overeen met de feiten: Ilse Brüll werd niet begin 1942 opgepakt, maar veel later in dat jaar: op 5 augustus.

Jansen bevestigt later dat hij handelde in opdracht van de burgemeester. Bij zijn verklaring krijgt hij daarbij nog een steuntje in de rug van zuster Reinildis. Die laat optekenen dat: 'Jansen voor zover haar bekend, nimmer vrijwillig arrestaties heeft verricht.' Toch is in deze jaren Jansen een wachtmeester waar de inwoners van Eersel weinig mee op hebben. Ze zien hem – aldus Jasper van der Schoot – als 'een wachtmeester van de Marechaussee die niet te vertrouwen was en de Duitse bezetter naar de ogen keek.' Het dorp was dan ook blij dat hij na de oorlog niet meer in het Eerselse straatbeeld verscheen.

Al deze perikelen gaan volledig voorbij aan Ilse Brüll. Vol vertrouwen in de toekomst laat zij zich op 5 augustus 1942 vanuit Eersel meevoeren. De brieven die ze daarna nog schrijft getuigen van een optimisme over het verdere verloop.

Ilse's brieven

Op 28 augustus 1942 schrijft Ilse Brüll een brief aan haar tante Toni. Zij is de moeder van haar nicht Inge.

*Mijn lieve tante Toni,
Ik wil je nog bedanken voor je brief. Ik moet je tot ziens zeggen omdat ik nu uit Eersel weg moet. Ik weet niet precies waarheen. Ik vind het heel erg maar ik wil op de lieve God vertrouwen. Ik zal me dapper houden. Jammer genoeg kan ik niet schrijven. Ik moet vaak aan je denken.
Ilse*

Twee dagen later schrijft ze een brief aan het Jacobusklooster in Eersel, in het bijzonder aan zuster Brigitte, de non met wie ze de voorbije jaren nauwe contacten heeft onderhouden, en uiteraard aan Inge, het nichtje dat ze liefkozend Ingelein noemt en met wie ze haar hele leven is opgetrokken.

Mijn lieve, goede zuster Brigitte! Mijn liefste, goede Ingelein! Nu wil ik toch nog snel een briefje schrijven. Dus nu wil ik beginnen met vertellen. Dus met de auto ging ik naar Den Bosch. Verder was alles daar prima. We kregen van de Joodse Raad heerlijk eten zonder bonen en dergelijke. Ik kreeg drie wittebroden met boter en kaas, chocolade-koekjes, koffie, thee, sinaasappelen en citroenlimonade en melk. Dus na een uur gingen we onder politiebegeleiding naar het station. Een koffer ging met een auto mee. Het andere moest ik zelf dragen. Daarna hebben we vijf uur in de trein gezeten. Een doofstom meisje uit Wenen is ook hier. We hebben fijn geslapen in de trein. Hier in Hooghalen is het erg meegevallen. We krijgen weliswaar een beetje beroerd eten maar dat is niet zo erg. Hier zijn nette barakken met kleine kamertjes. Ik slaap in een klein deel waar twee kamers zijn. Een met 4 bedden en in onze kamer staan er zes. Twee lieve oude dames en twee vrouwen met een jong meisje. Ze zijn allemaal lief en we zijn vol goede moed. We hebben goede

bedden, toiletten en wasgelegenheid. Ik tref hier ook bekenden uit de Quarantaine. Jammer genoeg alleen maar jongens. Siegfried Bauer, Edi Weinreib en Peter Margules. Peter ziet er zo slecht uit dat ik hem nauwelijks herkende. Ik heb een verzoek gedaan (Grund Sache Otto W.?) om niet naar Selezië te moeten, maar om hier in Westerbork te kunnen blijven. Toch denk ik dat ik morgen 31 augustus om 4 uur 's morgens weg moet. Ik heb jammer genoeg nog geen post uit Eersel. Hopelijk komt er nog een brief. We zijn hier een grote familie. Nu wil ik graag zuster Brigitte bedanken WVO [??] voor alles en veel innige groeten en gedachten van uw dankbare Ilse. In Polen zal het ook wel heel goed zijn. Tot ziens. Mijn Ingelein WVO Bussen [??] Zorg aub voor bericht aan mijn ouders en familie over mijn brief en dat ze zich geen zorgen maken.

Vanuit de trein die op weg is van Westerbork naar Auschwitz gooit Ilse Brüll een handgeschreven kaartje naar buiten, gedateerd 31 augustus 1942. Het is gericht aan moeder-overste Reinildis en zuster Brigitte van het Jacobus-klooster en weet wonder boven wonder zijn bestemming te bereiken. In een bibberig handschrift vanwege het denderen van de trein, schrijft Ilse :

31, August 42.

Lieve Afwezige Moeder!
 Lieve Zuster Brigitte!
 Het is nu wel ik u van uit de trein
 nog even schrijven. Ik ben op weg
 naar Auschwitz en Br. Ik ben
 in twee leuke gezelschappen. I praat
 met andere echtgenoten die al lang
 met me zijn. Wilt u a.u.b. lief
 aan mijn ouders bericht sturen.
 Geef veel groeten aan de lieve bew.
 Moeder Fr. Brigitte en alle andere
 Zusters en mijnheer de Rector van
 Uw dankbare
 Ilse
 Geef veel groeten aan Inge.
 Tot ziens!

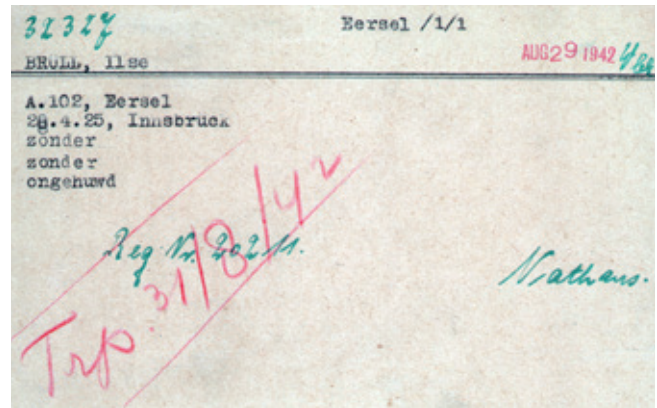
Briefje geschreven vanuit een rijdende trein
 © Heemkundige studiekering Eersel

Lieve Waarde Moeder, lieve Zuster Brigitte!

Nu wil ik U van uit de trein nog even schrijven. Ik ben op weg naar Annemie en Evi. Ik ben in reuze leuk gezelschap. Twee paar Duitse oudere echtgenoten, die aardig voor me zijn. Wilt u alstublieft aan mijn ouders bericht sturen. Heel veel groeten aan U lieve Eerw. Moeder, Zr. Brigitte en alle andere Zusters en Mijnheer de Rector van Uw dankbare Ilse.

Heel veel groeten aan Inge. Tot ziens!

De Annemie en Evi waar Ilse het in haar briefje over heeft betreffen Annemarie en Elfriede Goldschmidt die na een verblijf van een half jaar in het Eerselse Jacobusklooster vertrokken waren naar pensionaat Koningsbosch in Echt (L). Daar worden de beide zusjes opgepakt, samen met Edith Stein, de karmelietes met de kloosternaam Benedicta die in 1998 heilig werd verklaard, en haar zus Rosa. Alle vier worden in Auschwitz vermoord.

Kaartje uit het Nationaal Archief van de Joodse Raad met daarop de datum van Iles transport naar Westerbork (29 augustus 1942) en haar transport (Trp) naar Auschwitz op 31 augustus 1942. © Bad Arolsen

Lotgevallen andere familieleden

Ilse's ouders, die in Wenen waren achtergebleven, probeerden in het begin van de oorlog samen met andere familieleden naar de Verenigde Staten te vluchten. Dit mislukt. Ze worden gearresteerd en in februari 1943 naar Theresienstadt overgebracht. Wonder boven wonder overleeft zowel Rudolf als Julie de verschrikkingen van dit Tsjechische doorgangskamp. In 1945 keren beiden naar Innsbruck terug, waar het hen lukt de meubelzaak voort te zetten. Nog lang blijft bij Rudolf en Julie Brüll-Steinharder de hoop bestaan dat hun enige dochter Ilse de oorlogsverschrikkingen goed heeft weten te doorstaan. Vergeefs. Zo goed en zo kwaad als dat gaat proberen ze het verlies van hun dochter een plaats te geven in hun leven. Rudolf doet dat vooral door zich in te zetten voor de joodse gemeenschap. Hij wordt het officiële aanspreekpunt voor joodse Belangen. Ook richt hij in 1952 de Israelitische Kultusgemeinde für Tirol und Vorarlberg op. Tot aan zijn dood in 1957 is hij daarvan de voorzitter. Moeder Julie heeft het vaak moeilijk met het verlies van Ilse. Vaak denkt ze terug aan de mooie jaren toen ze samen was met haar enige dochter. Een olieverfschilderij uit 1929 herinnert aan die tijd.

Inge in Antwerpen 1947
© Jüdisches Museum Hohenems

Moeder Julie Brüll-Steinharder met dochter Ilse. Olieverfschilderij 1929. Familiearchief. © Waltraud Otter uit de tentoonstelling Jugend ohne Heimat. Kindertransporte aus Wien. Jüdisches Museum Wien 2021.

Ook Ilse's nichtje Inge weet de oorlog te overleven, dankzij haar doopbewijs en haar niet-joodse moeder. Tot 1945 blijft ze in Nederland, dan gaat ze naar Antwerpen waar haar moeder woont.

Die voorziet als kindermeisje in haar levensonderhoud. Inge's vader Josef is dan al (in 1941) overleden. Hij kampte al jaren met een slechte gezondheid. Inge en haar moeder keren samen terug naar Innsbruck waar ze Rudolf en Julie weer ontmoeten. En waar Ilse de grote afwezige blijft.... Inge werkt in de verpleging, in hotels en voor het provinciebestuur van Tirol. Na haar pensionering ontdekt ze dat ze in hetzelfde gebouw heeft gewerkt als waar haar vader in 1938 werd verhoord. De raakvlakken tussen jodendom en christendom heeft Inge haar hele leven gevoeld. Het is voor haar reden om het initiatief te nemen voor de oprichting van een vereniging voor joods-christelijke samenwerking. Inge Brüll overlijdt in 2011 in haar geboorteplaats Innsbruck. Ze is dan 85 jaar oud.

Naspeuringen

Julie en Rudolf Brüll in naoorlogse jaren ©Jüdisches Museum Hohenems

Na de oorlog verrichten Rudolf Brüll en zijn vrouw Julie velerlei naspeuringen om te achterhalen welk lot hun dochter Ilse heeft getroffen. Diverse archiefstukken getuigen van de inzet van het echtpaar. Enkele daarvan staan **hiernaast** vermeld.

In september 1945 schrijft Rudolf Brüll – in de 25 woorden die hiervoor maximaal zijn toegestaan – via het Rode Kruis een bericht aan zijn broers Felix en Frans in Shanghai. Hij heeft dan al wel een vermoeden wat er met zijn dochter (Lisi) gebeurd kan zijn, omdat hij al drie jaar lang geen levensteken heeft gehad. Felix en Frans hebben op dat moment een tijdelijk veilig onderkomen gevonden bij de YMCA in Shanghai. Dat hebben ze zo goed als zeker te danken aan de Chinese consul Feng Shan-Ho Ho. Die trok zich het lot van de joden aan en begon kort na de Kristallnacht (van 9 op 10 november 1938) vanuit zijn consulaat in Wenen dui-

zenden visa te verstrekken waarmee joodse vluchtelingen naar Shanghai konden vluchten. De datering is niet meer leesbaar, maar het moet rond 1946 zijn wanneer J. van de Vosse van het Informatiebureau van het Nederlandse Rode Kruis Rudolf Brüll als voorzitter van de Israelitische Cultus-Gemeinde für Tirol und Voralberg antwoord geeft op de vraag naar zijn dochter. Hij sluit zijn brief af met de conclusie dat het overlijden van Ilse Brüll plaatsgevonden moet hebben op of rond de 3e september 1942 in of in de omgeving van Auschwitz. 'Ich bedauere sehr, Ihnen keine bessere Nachricht mitteilen zu können.'

Op 11 augustus 1952 stuurt moeder Julie Brüll een enveloppe met daarin een briefkaart naar rector Leo Weijers van het Eerselse Jacobusklooster. Op de achterkant van de enveloppe plaatste ze een bijzondere aantekening: 'Met Gods hulp en zegen hebben zij allen kunnen helpen / dankbaar voor Gods goede gaven en als zij die niets bezitten zijn zij [??] als alles bezitten.'

De tekst op het kaartje zelf is een late reactie op de nieuwjaarswens van de rector. Die maakt ook duidelijk dat de gezondheid van zowel de rector als het echtpaar Brüll achteruit gaat.

L. Hochwirden
 Herrn Rector Leo Weijers
 A. Jacobsklooster
 Eersel. N.-Pa.
 by Lindlooven
 Holland

Als Julie Brüll, kinderloos
 kind, bedroefd
 wachste 7/10.

Maakt het een zeer lief en allen
 kunnen helpen/ dankbaar van
 Cyrt gaat gissen en als zij die
 niet begreep. zijn zij versom
 als alles loopt.

Zakboek, 11. august 52.
 Hocheerliden van Rector Weijers!
 Te uit word niet veel zo veel, dat is, en in mijn
 meins' leunen, die hier goede vriende ontfermt die
 twee jaren geleden bleef niet veel meer van
 Rector deure, diezelfde van kinder, diezelfde. Er
 gepen. Deuren die van van hier, diezelfde die
 geduld. Daarvul het ook hi eenen. Diezelfde
 die fall. Die is niet van diezelfde, diezelfde die
 meins' correspondentie is juist diezelfde diezelfde. Die
 de. Diezelfde van Rector, diezelfde diezelfde diezelfde

COMITATO INTERNAZIONALE DELLA GROCE ROSSA
 Palais des Nations - GENEVE (Suisse)

MITTENTE - ANFRAGESTELLER - ENQUIER

Complet - Nom: Bruell
 Name - Vénérable - Christian name: Rudolf & Julie
 Trade - Street - City: Lecheran, Felbertau, 30/1
 Locality - District - Locality: Klein Wien
 Province - Province - County: Austria
 Place - Land - Country: Austria

Messaggio da transmettere - Mittelnachrichtung - Message
 (In massimo 20 parole, solo notizie di carattere personale - famiglia) - (not over 20 words, family news of strictly personal character)

*Kin gemest Konzentrationlager
 zurückgekehrt. Hierl. An drei Jahren. Verschiedene
 Krankheiten warden, kein überleben. Kopf
 sehr geschw. Erwartung. Kipi. Japans gestor.
 den. - jüngste Kipi.*

139
 139
 139

DISTRIBUABO - EMPFÄNGER - ADDRESSEE

Complet - Nom: Bruell
 Name - Vénérable - Christian name: Felix u. Franz
 Trade - Street - City: Jungfernen Christian Association
 Locality - District - Locality: Shanghai
 Province - Province - County: China
 Place - Land - Country: China

REPONSE SUR RETRO - ANSWER OVERLEAF - REPLY OVERLEAF
 Notare anche retroscrittura - Bitte auch Rücklich schreiben - Please write very short

Brief van Julie Brüll aan rector Weijers van het Jacobusklooster
 ©Archief St. Agatha

134, 2
 7847
 1942
 1942
 1942

AN DIE ZWEIFELTICHE GELTUNGSGEMEINSCHAFT
 (Für Tirol und Vorarlberg)
 nachträglich 7.
 (Österreich)

In Verantwortung Ihres Schreibens vom 31 März 1942. Ihr Schreiben
 J. 2/7 und Ihre Schreiben vom gleichen Datum an die Fieder-Mun-
 dliche Zweifeltiche Gemainschaft in Innsbruck, kam bei Ihnen zu-
 rückgekehrt.

Ihre Mündliche
 vom 31 August 1942 hat folgende
 disposition mit Bestimmung ausgestellt.

Die Mündliche von dem maligen "offiziell geborenen Concentration-
 lagers" wird vorausgesetzt dass derselbe vermieden nach Sie-
 derzeit, welches in in Zusammenhang von demselben (1942), 31. Au-
 gust, durch eine Spezialtransporte, ist nicht möglich.
 In diesen Lager wurden nur übliche Transporte eingeleitet.

Von Transport, welches am 31 August 1942 aus Westerbork abging,
 sind keine weiteren Überlebenden bekannt, weswegen die von Ihnen
 an den Westerbork nach Innsbruck abgegangenen Transporte in
 Zeitraum von 31 August bis einschließlich 31 November 1942.
 Von hieraufenden Transporte ist sogar nicht bekannt, dass diese
 den Tag der Ankunft in Innsbruck überlebt haben.

Der Inhalt Ihre Mündliche vorausgesetzt dass angenommen werden statt-
 gefunden zu haben an oder ungefähr am 3 September 1942 in oder
 in der Umgebung von Innsbruck.

Ich bedauere sehr, dass keine bessere Nachricht mitteilen zu
 können.

Hochachtungsvoll,
 (J. van de Vosse)
 Direktor

Antwoord van het Nederlandse Rode Kruis.
 © Waltraud Otter uit de tentoonstelling Jugend
 ohne Heimat. Kindertransporte aus Wien.
 Jüdisches Museum Wien 2021.

Herdenking

Op diverse plaatsen in de wereld zijn er monumenten waarop het korte leven van Ilse Brüll wordt herdacht. Haar naam maakt daarbij deel uit van de vele miljoenen slachtoffers die vanwege geloof, ras, of politieke denkbeelden door de nazi's vervolgd en uitgemoord werden. Denk aan joden, Roma, Sinti, homoseksuelen, communisten en verzetsstrijders.

In dit kader heeft Ilse Brüll een plaats gekregen op het Israëlische herdenkingsmonument (en de internetsite) Yad Vashem. Dit vermeldt de namen van bijna 80% van de zes miljoen slachtoffers van de Holocaust.

Ook op het Holocaust Namenmonument Nederland in Amsterdam komen we de naam van Ilse Brüll tegen. Ruim 75 jaar na het einde van de Tweede Wereldoorlog hebben de meer dan 102.000 Nederlandse slachtoffers van de Holocaust met dit monument een naam gekregen. Het gaat om holocaustslachtoffers voor wie er geen graf bestaat.

Vermelding op het Yad Vashem herdenkingsmonument © Yad Vashem

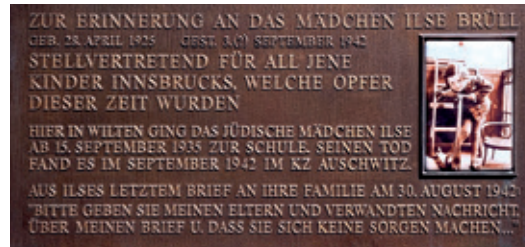

© Toon Schellens

Het betreft joden, Roma en Sinti die zijn vervolgd en gedeporteerd en die in de vernietigings- en concentratiekampen van de nazi's zijn vermoord, dan wel door uitputting om het leven zijn gekomen. Tot september 2021 was er in Nederland geen monument waarop elk Holocaustslachtoffer afzonderlijk op naam vermeld stond.

Ook in haar geboortestad Innsbruck zijn de herinneringen aan Ilse Brüll in vele opzichten aanwezig. Zo zijn er een straat en een middelbare school naar haar vernoemd. Bij de school is een plaquette aangebracht die herinnert aan het meisje dat hier vanaf 15 september 1935 naar school ging en zeven jaar later in Auschwitz vermoord werd.

Ilse wordt in Innsbruck beschouwd als de verpersoonlijking van alle kinderen die slachtoffer zijn geworden van de verschrikkingen van het nazibewind. De tekst van de plaquette sluit af met de slotregels van Ilses laatste brief waarin ze haar ouders en haar familieleden laat weten dat ze zich vooral geen zorgen moeten maken: *'Dass Sie sich keine Sorgen machen...'*

A. M. Jans
Oudestraat 1.
3521 BE Eersel.

Aan :
Mevrouw Ingeborg Brüll
Oetobergstrasse 10.
6030 Inzestück - Tired Oostervijk.
Eersel, 2 december 1995.

Zeer geachte "vrouw Brüll ,

Het adres van de Oorlogsgroevenrichting is veranderd en luidt als volgt :

Oorlogsgroevenrichting
Zeestraat 85
Postbus 65901
2526 AA 's-Gravenhage.
tel. nr. 090-361936.

Gezond maak ik van deze gelegenheid gebruik u :

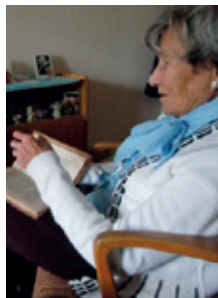
- a. Een Zalig Kerstfeest toe te wensen ;
- b. Alle goeds en rust in 1996.

Geen lekkages in Uw dierbare woning.
Dit laatste heeft Mevrouw Coppens- Exlsten mij uit Eindhoven medegedeeld.

Met de groeten van de Constance Mann uit ons aller dierbaar Eersel,

Toon Jans © Heemkundige
Studiekring Eersel

Inge Brüll
© novemberpogrom1938.at

Behalve herdenkingen via monumenten is er gedurende vele jaren nog een andere, meer persoonlijke manier om de gedachte aan Ilse Brüll levend te houden. Tot aan haar dood in 2011 geeft Ingeborg Brüll, de nicht van Ilse, met grote regelmaat interviews en lezingen op scholen om het lot van haar vroegere speelkameraadje voor het voetlicht te brengen. Ook onderhoudt ze over dit onderwerp een briefwisseling met Toon Jans, de oud-gemeenteontvanger van Eersel.

Correspondentie tussen Inge Brüll en Toon Jans
van de gemeente Eersel
©Heemkundige studiekering Eersel

Het korte leven van Ilse Brüll verdient het om aan de vergetelheid onttrokken te worden. Want het was een betekenisvol leven.

Misschien draagt deze publicatie bij aan dit doel.

Bronnen

Archieven

Archief St. Agatha.

In Sint Agatha (gemeente Cuijk) bevindt zich het Erfgoedcentrum Nederlands Kloosterleven. Hierin zijn ook de archieven van het voormalige St. Jacobusklooster uit Eersel in ondergebracht.

Archief Heemkundige Studiekring De Acht Zaligheden.

In dit archief is ook de correspondentie tussen Inge Brüll en Eersels oud-gemeenteontvanger Toon Jans ondergebracht.

Stadtarchiv Innsbruck

Beeldmateriaal

Oorsprong c.q. rechthebbende van het gebruikte illustratiemateriaal staat bij elke afbeelding afzonderlijk vermeld.

Tentoonstellingen

Jugend ohne Heimat, Kindertransporte aus Wien. Tentoonstelling in Museum Judenplatz in Wenen van 10 november 2021 tot 15 mei 2022.

Innsbruck, Ich muss Dich lassen ... - Eine Ausstellung des Instituts für Zeitgeschichte, 1996

Boeken

Levy Korup, Ursula

De ongelooflijke jaren, 1939 tot 1947. Uitgave uit 1987 die werd aangeboden aan Toon Jans in Eersel.

Schoot, Jasper van der

Het lot van de gebroeders Hoeks - Eersel tijdens de bezetting, 1940 - 1944

Websites

www.novemberpogrom1938.at

www.chronisten.at Das virtuellen Haus der Geschichte

www.zustersvanliefde.nl/nieuws/2/geschiedenis/20/archief/

Zegslieden

Niko Hofinger, Innsbruck

Colofon

Auteurs

Deze publicatie is samengesteld door Toon Schellens. Hij verrichtte onderzoekswerk in (foto)archieven, via vraaggesprekken en door speurwerk op locatie – in het bijzonder in de Oostenrijkse stad Innsbruck. De teksten zijn geschreven door Wim Lavrijsen.

Uitgever

Ilse Brüll, een joods meisje met een Eerselse geschiedenis is uitgegeven onder verantwoordelijkheid van het Comité 4 en 5 mei Eersel.

Drukwerk en vormgeving

Gielen druk print media • Bergeijk

Ondersteuning

Financiële bijdragen waren er van de gemeente Eersel en van het V-Fonds.

Disclaimer

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar worden gemaakt in enige vorm of op enige wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

